

Het handboek over complottheorieën

Stephan Lewandowsky
John Cook

Geschreven door:

Stephan Lewandowsky, School of Psychological Science, University of Bristol,
School of Psychological Science, University of Western Australia, and
CSIRO Oceans and Atmosphere, Hobart, Tasmania, Australia

John Cook, Melbourne Centre for Behaviour Change, University of Melbourne
Center for Climate Change Communication, George Mason University

Eerste publicatie in maart 2020.

Meer informatie is te vinden op <http://sks.to/conspiracy>

Grafisch ontwerp: Wendy Cook

With thanks to the COST Action COMPACT (Comparative Analysis of Conspiracy Theories).

Citeer als:

Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *The Conspiracy Theory Handbook*.

Available at <http://sks.to/conspiracy>

Onderscheid maken tussen echte complotten en complottheorieën

Echte complotten bestaan. Volkswagen vormde een samenzwering om daarmee uitstoot-testen te kunnen omzeilen voor hun dieselmotoren. De Nationale Veiligheidsdienst (NSA) van de Verenigde Staten bespioneerde heimelijk burgers die internet gebruiken. De tabaksindustrie misleidde het publiek over de schadelijke effecten van roken op de gezondheid. Dat deze complotten bestaan blijkt uit documenten van de industrie, onderzoek door overheidsinstanties en klokkenluiders.

Complottheorieën daarentegen hebben de neiging om lange tijd te blijven rondzingen, zelfs als er geen sluitend bewijs voor is. Zulke complottheorieën zijn gebaseerd op diverse denkpatronen waarvan bekend is dat ze niet betrouwbaar genoeg zijn om de werkelijkheid in kaart te brengen. Kenmerkend voor complottheorieën is dat ze, ondanks gebrek aan steekhoudend bewijs, toch blijven floreren. Bijvoorbeeld: de wijdverspreide opvatting dat de terroristische aanslagen van 9/11 een 'inside job' zouden zijn geweest, hield na vele jaren nog steeds stand.¹ Tientallen jaren na de moord op Kennedy gelooft de overgrote meerderheid van de Amerikanen dat de regering de ware toedracht verzwijgt.²

Complottheorieën beschadigen de samenleving op verschillende manieren. Bijvoorbeeld: Als je mensen aan complottheorieën blootstelt, zullen ze zich minder snel interesseren voor politiek en zijn ze minder snel bereid om bij te dragen CO₂-uitstoot te verminderen.³ Om deze schadelijke effecten zo klein mogelijk te houden, helpt *het handboek over complottheorieën* je te begrijpen wat complottheorieën populair maakt, hoe de kenmerken van complotdenken te identificeren, en welke 'debunking'-strategieën er zijn.

Kenmerkend voor complottheorieën is dat ze, ondanks gebrek aan steekhoudend bewijs, toch blijven floreren.

Conventionele manieren van redeneren versus complotdenken

Echte samenzweringen bestaan, maar deze worden zelden ontdekt met de methoden van complotdenkers. Het is eerder zo dat echte samenzweringen ontdekt worden met conventionele manieren van redeneren – gezonde skepsis rond officiële berichtgeving terwijl men ondertussen zorgvuldig beschikbare informatie onderzoekt en streeft naar interne consistentie.⁴ Complotdenken wordt daarentegen gekenmerkt door een hyperskeptische houding ten aanzien van alle informatie die niet past bij de complottheorie, over-interpretieren van informatie die de complottheorie ondersteunt, en een gebrek aan consistentie.

Conventioneel redeneren	Complotdenken
Gezonde skepsis	Overmatige scepsis
Ontvankelijk voor bewijs	Over-interpretieren van informatie
Streven naar consistentie	Tegenstrijdigheden

Feitelijke samenzwering	Ingebeelde samenzwering
-------------------------	-------------------------

Waarom zijn complottheorieën populair?

Verschillende factoren kunnen bijdragen aan complotdenken en het delen van complottheorieën.⁵

Mensen die zich machteloos of kwetsbaar voelen, zijn eerder bereid geloof te hechten aan complottheorieën en deze te verspreiden.

Gevoelens van machteloosheid

Mensen die zich machteloos of kwetsbaar voelen, zijn eerder bereid geloof te hechten aan complottheorieën en deze te verspreiden.⁶ Dit zien we op online forums waar een sterk verband blijkt tussen het dreigingsniveau dat gebruikers denken waar te nemen en hun neiging om zich bezig te houden met complottheorieën.⁷

Verklaring voor onwaarschijnlijke gebeurtenissen

Om dezelfde reden gebruiken mensen complottheorieën als verklaring voor gebeurtenissen die zeer onwaarschijnlijk zijn.¹⁰ Complottheorieën werken als een copingmechanisme voor mensen bij het omgaan met onzekerheid.

Omgaan met dreiging

Complottheorieën stellen mensen in staat om met bedreigende gebeurtenissen om te gaan door de schuld te leggen bij een groep samenzweerders.⁸ Mensen vinden het moeilijk om te accepteren dat 'grote' gebeurtenissen (bijvoorbeeld de dood van Prinses Diana) alledaagse oorzaken kunnen hebben (rijden onder invloed). Een complottheorie voorziet in de behoefte aan een grote oorzaak voor een "grote" gebeurtenis, zoals een samenzwering van M15 om Prinses Diana te laten vermoorden.⁹

Zich afzetten tegen mainstream politiek

Complottheorieën worden gebruikt om mainstream politieke duidingen tegen te spreken.¹¹ Complotgemeenschappen gebruiken dergelijke narratieven vaak om de status als minderheidsgroep op te eisen.

Sociale media versterken complotdenken

Sociale media hebben een wereld gecreëerd waarbij ieder individu potentieel evenveel mensen kan bereiken als de mainstream media.¹² Het gebrek aan traditionele poortwachters is een van de redenen waarom desinformatie sneller wordt verspreid en een groter bereik heeft dan juiste informatie¹³, vaak aangedreven door nepaccounts en "bots"¹⁴. Mensen die in complottheorieën geloven zijn eerder geneigd om posts over complottheorieën te "liken" en te delen op Facebook.¹⁵ Een analyse van de tweets over het Zikavirus toonde aan dat het aantal verspreiders van complottheorieën meer dan twee keer zo groot was als het aantal debunkers van die verhalen.¹⁶

Hoe complottheorieën schade aanrichten

Alleen al de blootstelling aan een complottheorie kan negatieve gevolgen hebben, zelfs bij mensen die de complottheorie niet onderschrijven.^{3, 17, 18, 19, 20, 21} Ter illustratie, blootstelling aan een complottheorie over de politieke manipulatie van werkloosheidscijfers verminderde het vertrouwen in overheidsdiensten en -instituten, met inbegrip van instituten die niet in verband werden gebracht met de aantijgingen, zoals lokale scholen of de Voedsel- en Warenautoriteit.¹⁷

Tactische complottheorieën

Complottheorieën zijn niet altijd het resultaat van oprecht geloofde onjuiste opvattingen. Ze kunnen met opzet geconstrueerd of versterkt zijn voor strategische, politieke doeleinden. Er is bijvoorbeeld bewijs dat de Russische regering heeft bijgedragen aan de verspreiding van verschillende politieke complottheorieën in het Westen.^{22, 23}

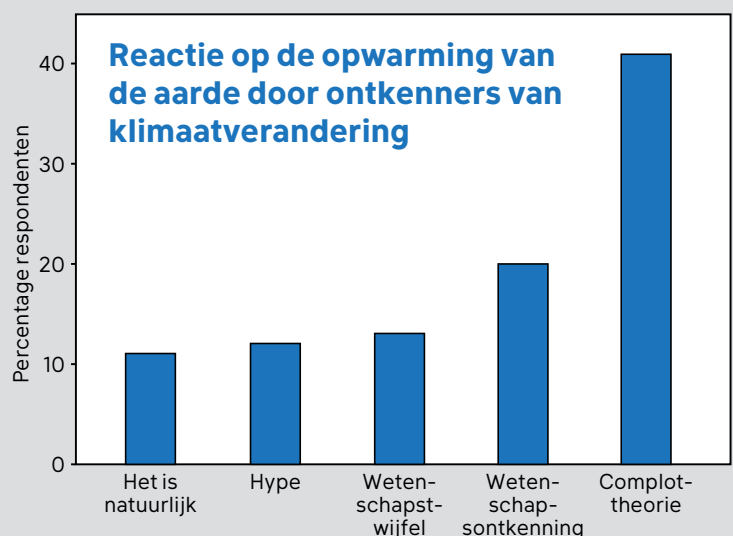
Complottheorieën kunnen ingezet worden als een retorisch instrument om onwelgevallige conclusies te omzeilen. De retoriek van klimaatontkenning zit vol met tegenstrijdige beweringen, zoals gelijktijdig beweren dat temperatuur niet accuraat gemeten kan worden, èn dat de temperatuur wereldwijd is gedaald.²⁴ Tegenstrijdigheid is één kenmerk van complotdenken, maar het is niet zo dat klimaatontkenning op zichzelf irrationeel is – integendeel, ontkenningsretoriek is een effectieve politieke strategie om klimaatacties te vertragen door mensen te laten twijfelen aan de kracht van wetenschappelijk bewijs.

Om dit te bevestigen, appelleren mensen selectief aan een samenzwering onder wetenschappers om daarmee wetenschappelijke consensus als betekenisloos weg te zetten als hun politieke ideologie hen hiertoe drijft. Maar niet wanneer de wetenschappelijke consensus niet relevant is in verhouding tot hun politieke overtuigingen.²⁵

Complottheorieën kunnen worden ingezet als een retorisch middel om onwelgevallige conclusies te omzeilen.

Klimaatontkenning en complotdenken

Verwerping van de wetenschappelijke consensus dat mensen de opwarming van de aarde veroorzaken, is eerder het resultaat van complotdenken dan van een zorgvuldige afweging van wetenschappelijk bewijs.²⁶ Wanneer klimaatontkenners worden geconfronteerd met informatie over klimaatverandering, dan is de meest voorkomende reactie er een samenzwering in te zien.²⁷ Klimaatontkenning wordt echter niet alleen geassocieerd met aan het klimaat gerelateerde complottheorieën. Mensen die klimaatwetenschap ontkennen, hechten namelijk ook vaker geloof aan complottheorieën over andere onderwerpen.²⁸

Smith & Leiserowitz, 2012

CONSPIR: de zeven kenmerken van complotdenken

Er zijn zeven kenmerken van complotdenken²⁹, samengevat (en eenvoudiger te onthouden) aan de hand van het acronym **CONSPIR**:

C	O	N	S	P	I	R
Contradictory	Overriding suspicion	Nefarious Intent	Something Must Be Wrong	Persecuted Victim	Immune to Evidence	Re-interpreting Randomness
						
Contradicties	Overmatige scepsis	Negatieve bedoelingen	Stinkende zaak	Slachtoffer-Held	Immuun voor bewijs	Reframing van toevallige gebeurtenissen

Contradicties

Complotdenkers kunnen gelijktijdig in tegenstrijdige, elkaar uitsluitende ideeën geloven. Bijvoorbeeld: geloven in de theorie dat Prinses Diana is vermoord en tegelijkertijd geloven dat zij haar eigen dood in scène heeft gezet.³⁰ Dit doen complotdenkers, omdat zij er zo gehecht aan zijn de officiële berichtgeving te ontkennen, dat het niet uitmaakt dat het systeem waarin zij geloven tegenstrijdig is.

Overmatige scepsis

Complotdenken gaat gepaard met een nihilistische mate van scepsis ten opzichte van het officiële verhaal.³¹ Deze extreme mate van achterdocht zorgt ervoor dat complotdenkers alleen aannemen wat binnen hun complottheorie valt.

Negatieve bedoelingen

Complotdenkers nemen steevast aan dat de intenties achter iedere vermeende samenzwering kwaadaardig zijn.³¹ Complottheorieën gaan er nooit vanuit dat de vermeende samenzweerders goedaardige bedoelingen zouden kunnen hebben.

Stinkende zaak

Hoewel complotdenkers in sommige gevallen bepaalde ideeën verwerpen wanneer deze onhoudbaar blijken, al dat niet hun algehele conclusie veranderen dat "iets niet in de haak is", en dat het officiële verhaal gebaseerd is op misleiding.^{24, 30}

Slachtoffer-Held

Complotdenkers beschouwen en presenteren zichzelf als het slachtoffer van georganiseerde vervolging.²⁹ Tegelijkertijd zien zij zichzelf als moedige tegenstanders die het opnemen tegen de kwaadaardige samenzweerdere. Complotdenken wordt gekenmerkt door een zelfbeeld van zowel slachtoffer als held.

Immuun voor bewijs

Complottheorieën zijn inherent zichzelf-bevestigende systemen. Bewijs dat in tegenspraak is met de theorie wordt geherinterpreteerd als onderdeel van de samenzwering.^{31, 32, 33} Dit is het gevolg van de overtuiging: hoe sterker het bewijs is dat er geen sprake zou zijn van een kwaadaardig complot (bijvoorbeeld: landelijke opsporingsdiensten bewijzen dat een politicus geen misbruik heeft gemaakt van een persoonlijke mailservers), hoe meer de vermeende samenzweerdere willen dat mensen hun versie van het verhaal geloven (bijvoorbeeld: de landelijke opsporingsdiensten zijn onderdeel van het complot om die politicus te beschermen).

Reframing van toevallige gebeurtenissen

De overheersende, wantrouwige vermoedens van complotdenkers resulteren vaak in het geloof dat niets toevallig gebeurt.³⁴ Kleine, toevallige gebeurtenissen, zoals ramen die intact waren van het Pentagon na de aanslagen van 9/11, worden opnieuw geïnterpreteerd als veroorzaakt door de samenzweerdere (want als een vliegtuig het Pentagon had geraakt, dan zouden alle ramen stuk zijn gegaan³⁵) en vormen een breed patroon van gegevens die met elkaar samenhangen.

Het zelfbevestigende karakter van complottheorieën betekent dat ieder bewijs dat de complottheorie weerlegt, juist geïnterpreteerd kan worden als bewijs voor de complottheorieën. Dat betekent dat voor elke doelgroep een eigen communicatiestrategie nodig is. Als complotdenkers bewijs interpreteren als bevestiging van het tegenovergestelde, dan is voor hen een andere communicatiestrategie nodig dan voor degenen die bewijs waarderen. In de volgende pagina's wordt eerst naar communicatiestrategieën gekeken voor het algemene publiek, daarna specifiek voor complotdenkers.

Het publiek beschermen tegen complottheorieën

Voorkom verspreiding van complottheorieën

Voorkomen is beter dan genezen. Aandacht zou daarom uit moeten gaan naar beschermen van het publiek tegen blootstelling aan complottheorieën door het blokkeren of vertragen van de verspreiding van complottheorieën. Bijvoorbeeld, klimaatontkenning op Facebook werd minder door een simpele interventie: mensen moesten eerst vier vragen beantwoorden over de berichten die ze wilden reposten.³⁶

Herken ik de nieuwsorganisatie die het verhaal heeft gepost?

Komt de informatie in de post geloofwaardig over?

Is de post geschreven in een stijl die ik kan verwachten van een professionele nieuwsorganisatie?

Is de post politiek gemotiveerd?

Wanneer pogingen om de verspreiding van een complottheorie tegen te gaan mislukken, dan moeten communicatieprofessionals terugvallen op strategieën die de invloed van de complottheorie reduceren, namelijk: prebunking en debunking.

Wanneer mensen bewust worden gemaakt van de kromme redeneringen die kenmerkend zijn voor complottheorieën, dan kunnen zij minder kwetsbaar worden voor dergelijke theorieën.

Prebunking

Wanneer mensen op voorhand ervan bewust worden gemaakt dat zij kunnen worden misleid, dan kunnen zij weerbaarder worden tegen complottheorieën. Dit proces wordt *inoculation* of *prebunking* genoemd. Er zijn twee elementen die een rol spelen bij prebunking: een expliciete waarschuwing van een aanstaande dreiging om te worden misleid, en het ontkrachten van de argumenten die de desinformatie naar voren brengt. Prebunking van anti-vaccinatie complottheorieën is effectiever gebleken dan debunking.³⁷

Feit-gebaseerde en logica-gebaseerde prebunking waren beide effectief bij het tegengaan van een 9/11 complottheorie.³⁸ Dit geeft aan dat logica-gebaseerde prebunking zou kunnen werken, gezien de zeven veelzeggende kenmerken van complotdenken (CONSPIR). Als mensen zich ervan bewust worden dat complottheorieën gebaseerd zijn op onlogische redeneringen, zullen ze minder kwetsbaar zijn voor dergelijke theorieën.

Debunking

Er zijn verschillende manieren om complottheorieën te debunken. Van sommige is aangetoond dat deze effectief zijn voor mensen die niet de neiging hebben om geloof te hechten aan complottheorieën, zoals studenten of het brede publiek.

Feiten-gebaseerd debunken

Feiten-gebaseerde debunking laat zien dat de complottheorie onjuist is door correcte informatie te communiceren. De effectiviteit van deze benadering is aangetoond bij de "birther" complottheorie waarbij men beweerde dat President Obama buiten de V.S. geboren was²¹, en bij complottheorieën over de Palestijnse exodus toen Israel werd gesticht.³⁹

Bron-gebaseerd en empathie-gebaseerd debunken

Bij bron-gebaseerde debunking probeert men de geloofwaardigheid van complotdenkers te verminderen, terwijl de empathie-gebaseerde debunkings op compassievolle wijze aandacht vragen voor de personen en groepen waartegen de complottheorieën gericht zijn. Een bron-gebaseerde debunking waarbij mensen complottheorieën over lizard people geloofden, werden geridiculiseerd, bleek even effectief te zijn als een feiten-gebaseerde debunking. Daarentegen bleek een empathie-gebaseerde debunking waarbij beargumenteerd werd dat Joden vandaag de dag te maken krijgen met dezelfde vervolging als vroege Christenen, niet succesvol.⁴¹

Logica-gebaseerd debunken

Logica-gebaseerde debunkings leggen uit wat de misleidende technieken of onjuiste denkstijlen/manieren van redeneren zijn die bij complottheorieën gebruikt worden. Onderzoek toont aan dat het uitleggen van de drogredenen die gebruikt worden bij anti-vaccinatie complottheorieën even effectief is als het toepassen van feiten-gebaseerde debunking. Bijvoorbeeld: aantonen dat veel vaccinatieonderzoek werd uitgevoerd door onafhankelijke, publiek-gefinancierde wetenschappers, kan de angel uit complottheorieën over de farmaceutische industrie halen.⁴⁰

Linken naar factcheckers

Linken naar websites van factcheckers vanaf een gesimuleerde facebook-feed, bleek een effectieve manier om een complottheorie te debunken over genetisch-gemodificeerde muggen die het Zikavirus zouden verspreiden. Zo'n link kan zowel automatisch gegenereerd worden door algoritmen als actief door gebruikers.⁴²

Mensen cognitief sterker maken

Complotdenken is geassocieerd met gevoelens van verminderde controle en waargenomen bedreiging.^{6,7} Wanneer mensen het gevoel hebben dat zij de controle over een situatie verliezen, kan hun neiging tot complotdenken toenemen.⁴³ Maar het omgekeerde is ook van toepassing. Wanneer mensen zich gesterkt voelen, dan zijn zij beter bestand tegen complottheorieën.

Er zijn verschillende manieren om mensen "cognitief sterker" te maken, zoals door hen aan te moedigen om analytisch na te denken in plaats van uit te gaan van intuïties.⁴⁴ Wanneer het gevoel van controle van mensen wordt opgeroepen (bijvoorbeeld door het herinneren van een gebeurtenis in hun leven waar zij wel controle ervoeren) dan hebben zij minder de neiging om complottheorieën te onderschrijven.⁴⁵ Het algemene gevoel van handelingsperspectief van burgers kan worden bevorderd door ervoor te zorgen dat voor hen duidelijk is dat maatschappelijke besluitvorming, bijvoorbeeld door de regering, verloopt volgens algemene rechtsbeginselen.⁴⁶ Procedurele rechtvaardigheid wordt gezien als men gelooft dat autoriteiten eerlijke besluitvormingsprocessen gebruiken. Mensen accepteren minder gunstige uitkomsten van een besluit als zij geloven dat de rechtvaardige procedures zijn gevolgd.^{47,48}

Hoe te praten met een complotdenker

Hoewel debunking van complottheorieën effectief kan zijn voor een algemeen publiek, is het veel moeilijker om complottheorieën te debunken voor mensen die in die theorieën geloven. In plaats van hun opvattingen op extern bewijs te baseren, is het geloofssysteem van complotdenkers een zichzelf-bevestigend systeem; iedere theorie dient als bewijs voor iedere andere theorie.⁴⁹ Als gevolg daarvan zullen complotdenkers die debunks op Facebook tegenkomen, juist nog meer aan de complottheorieën gerelateerde content positief becommentariëren binnen hun echokamers – debunking versterkt interacties rond complottheorieën.⁵⁰

Complotdenkers hebben grote invloed, ondanks hun kleine aantal. Een analyse van meer dan 2 miljoen berichten op de subreddit site r/conspiracy toonde aan, dat hoewel maar 5% van postende gebruikers kenmerken van complotdenken lieten zien, zij verantwoordelijk waren voor 64% van alle berichten. De meest actieve auteur schreef 897.337 woorden, twee keer de lengte van de Lord of the Rings trilogie!⁵¹

Complottheorieën zijn een onvermijdelijk onderdeel van politiek extremisme.^{52,53} Onderzoek naar de-radicalisering biedt enkele bruikbare inzichten in manieren waarop complotdenkers mogelijk bereikt kunnen worden.

Betrouwbare boodschappers

Counter-boodschappen die gecreëerd zijn door voormalig-leden van een extremistische gemeenschap ("exitors") worden positiever geëvalueerd en beter onthouden dan boodschappen van andere bronnen.⁵⁴

Empathie tonen

Benaderingen zouden empathisch moeten zijn en gericht moeten zijn op wederzijds begrip. Omdat het ontwikkelen van een open-minded houding bij de complotdenker het doel kan zijn, zouden communicators het goede voorbeeld moeten geven.⁵⁵

Kritisch denken versterken

Complotdenkers zien zichzelf als kritische denkers die zich niet voor de gek laten houden door het officiële verhaal. Deze perceptie kan worden benut door de waarde van kritische denken te bevestigen, maar door deze benadering vervolgens te richten op een meer kritische analyse van de complottheorie.⁵⁶

Spot vermijden

Complotdenkers wijzen een inhoudelijk juiste argumentatie vaak automatisch af, als deze erop gericht is de complottheorie agressief te deconstrueren of belachelijk te maken.⁵⁴ Tegelijkertijd is aangetoond dat spot wel effectief is bij een algemeen publiek.⁴¹

Tot slot een paar waarschuwingen

Analyseer eerst waartegen een complottheorie precies gericht is alvorens te starten met debunken. Pogingen van de Amerikaanse regering om in landen met een moslimmeerderheid 'complottheorieën' te debunken hebben herhaaldelijk een averechts effect gehad. Een voorbeeld is de mislukte poging om de afwezigheid van "massavernietigingswapens" in Irak na de invasie van 2003 te wijten aan een geschiedenis van gebrekkige transparantie van Irak. Een effectievere benadering zou zijn geweest de aandacht erop te vestigen dat de Amerikaanse overheid gebrekkige informatie opklopte.⁵⁷

Het is ook belangrijk om te onthouden dat er echte complotten bestaan. Echter de manieren van redeneren die kenmerkend zijn voor complotdenken (CONSPIR) zijn geen effectieve manier om echte samenzweringen aan het licht te brengen. Beproefde manieren van redeneren, waarbij waarde wordt gehecht aan gezond scepticisme, bewijs en coherentie, zijn onmisbare ingrediënten bij het opsporen van de echte pogingen om het publiek te misleiden.

Referenties

- Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNCGing Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- Franks, B., Bangertner, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- Kovic, M., & Fuchsli, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- Bessi, A., Coletto, M., Desidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isij.3913
- Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). Climate Change Conspiracy Theories. *Oxford Encyclopedia of Climate Change*. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriott, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvai, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lévy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/oso/9780190844073.003.0030
- Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- Kundnani, A. (2012). Blind spot—security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and Islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, 1(6), 1–33.
- Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press. doi:10.7228/manchester/9780719099199.001.0001

“Complottheorieën proberen gebeurtenissen te verklaren als geheimzinnige samenzweringen van machtige mensen. Ook al worden complottheorieën niet onderbouwd met bewijs, ze blijven floreren. Complottheorieën beschadigen de samenleving op velerlei manieren. Om deze schadelijke effecten zo klein mogelijk te houden, helpt het handboek over complottheorieën om te begrijpen waarom complottheorieën populair zijn, hoe de kenmerken van complotdenken te identificeren, en wat effectieve tegen-strategieën zijn.

